

שיטת רש"י

רש"י: "בן דרוסאי - לסטים היה ומבשל בישולו שלישי" (כ.).

הקשה בספר 'שבת כהלכה' פרק ח ס"ק יא: "לשם מה הוזכר שזהו אופן 'מאכל בן דרוסאי', וכי מה לנו ולהנהגתו של גזלן זה? ובכלל, וכי ידוע למישהו בדור שאחר אותו הגזלן למה ירמז מאכלו של הנ"ל, והרי לולא שפירשו לנו הראשונים למה הכונה, לא היינו יודעים ממילים אלו כלל לאיזו דרגת בישול היה מביא בן דרוסאי את מאכלו, ושמזה נדע מהות התבשיל שכשהגיע לידי כך מותר להשהותו כו"? ובפשטות הו"ל לגמרא לומר "חצי או שליש בשולו", ולשם מה השתמשה בדימוי לסדר אכילתו של בן דרוסאי. יש להוסיף שגם בדורו כנראה שאף אחד לא נכנס לו לצלחת. ובוודאי שבתור תשובה לשאלת הגמרא: "וכמה?" לא שייך לענות "כמאב"ד", כי השאלה שאלה בדיוק על זה, כמה זה, וזו אינה תשובה כלל.

ועוד, מדוע שאדם אחד יקבע לכולם? היו צריכים לשער ברוב בני אדם?

ונראה שהידיעה על שליש לא באה לרש"י מהתבוננות בצלחתו, אלא מתפיסה של מושג הבישול המינימאלי. בן דרוסאי היה אוכל מאכל שמבושל באופן מינימאלי, ונקרא כך על שם אופן אכילתו, כדורס. עיין סנהדרין צ ב, בביאור אופן אכילת הארי "דורס ואוכל", דמשמע שאוכל מיד / תוך כדי שהורג. שליש הוא השיעור שבו נקרא שם התהליך על הדבר. כמו שליש גידול התבואה, שאז שם תבואה עליה. וכן שליש מהסנהדרין צריכים להישאר בהר הבית, ונחשב שהסנהדרין שם. וכן 'עד סוף האשמורה הראשונה', דאז הוא זמן התהוות הלילה, ומשם זהו כבר הלילה עצמו.

שיטת הרמב"ם

רמב"ם: "חצי בישול" (פ"ט מהלכות שבת ה"ה).

כל מי שהביא את המחלוקת הבין שחצי בישול פירושו כפשטו, חצי ולא שליש, אך הסבר זה קשה: א. הקושי הנ"ל.

ב. הרמב"ם אצלו לא כתב חצי בישול אלא 'ויהיו ראויים לאכילה' (פרק ג הלכה טז, פיהמ"ש פ"א משנה י).

במגיד משנה משמע שהרמב"ם חולק גם על זה שבן דרוסאי לסטים היה: "ופירשו כמאכל בן דרוסאי חצי בשול. אבל רש"י ז"ל פי' לסטים היה והיה מבשל מאכלו שליש, עכ"ל" (פ"ט ה"ה). מכך שציטט גם את הרישא של הרישא של רש"י, משמע שהרמב"ם פירש אחרת. לכן נראה ברמב"ם ש'בן דרוסאי' פירושו כמו 'בן יומי' 'בן מות': בר דריסה, כלומר בר אכילה באופן של דריסה. דריסה היא צורת אכילה, שיש לה נפק"מ הלכתיות (ב"ק טז ב, חולין סא א, סה א). זהו בישול חלקי, המינימאלי הדרוש בכדי להפוך את האוכל לראוי לאכילה. מה שהרמב"ם אומר 'חצי' פירושו 'חלקי'. בישול חלקי.¹

¹ מקורות שונים לכך ש'חצי' איננו דוקא 50%

במדבר פרק לב פס' לג

ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחן מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב:

רמב"ן שם: וטעם {ולחצי}, חלק אחד מהם, וכן אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת [להמליכו] והחצי אחרי עמרי (מ"א טז כא). והענין, כי בני מנשה היו שמונה בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים (לעיל כו כט - לב), ומשפחת המכירי ומשפחת הגלעד ירשו בארץ הזאת כי היו אנשי חיל ולכדו אותה לעצמם ונתן להם חלק רב מהם, ושש המשפחות עברו את הירדן, דכתיב ביהושע (יז ב) ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחותם לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע, וזהו מה שכתוב שם (פסוק ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן. והטעם, כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות, ולא יכלו לתת למטה מנשה

ואכן להלכה היום כך מגדירים 'בן דרוסאי': "ונראה דלדין שאין בקיאיין איזה נקרא כמב"ד, יש לשער כל שנאכל התבשיל על ידי הדחק מחמת בישול – זה יש להתיר" (כף החיים ס"ק כח). זאת לאור מחלוקת האחרונים אם מחשבים את השליש והחצי בזמן (חזו"א) או באיכות (שו"ת מהרש"ג ח"ב סימן קעח).

ראיות לפירושנו את הרמב"ם

1. הראב"ד אומר על דברי הרמב"ם: חצי בישול – "פירוש כמאכל בין דרוסאי". אם נסביר שהכוונה לחצי ממש, פירושו תמוה שהרי בן דרוסאי זה דבר פחות מובן מחצי בישול, אז מה הוא הוסיף בפירושו!! קושיא זו כ"כ קשה, עד שבחלק מן הגירסאות השמיטו את הראב"ד הזה! ע"פ הנ"ל מובן שכן הרמב"ם אמר שהתבשיל מבושל חלקית – ובא הראב"ד ומסביר שהמינימום למבושל חלקית הוא שאדם כל שהוא כמו יוכל לאוכלו באופן של דריסה. כפי שהגמרא עונה "וכמה – כמאב"ד".

הנותרים חלק שלם, ולא חצי חלק כי רובם נשארו. והנה עשו מן השבט כולו חלקים, ומצאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן ועשר הידות נשארו, ונתנו לו מחלק שבט שלם עשרה חבלים והאחד נשאר. ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדו בחרבם, וכמו שנאמר (יהושע יז א) כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן. על כן הזכיר בשבט הזה חבלים, ולא הזכיר כן בשאר השבטים. כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט:

◀ שמואל ב פרק יט

(מא) ויעבר המלך הגלגלה וכמהן עבר עמו וכל עם יהודה ויעברו את המלך וגם חצי עם ישראל:

(מב) והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבון אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן וכל אנשי דוד עמו:

רד"ק שם: חצי עם ישראל – קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כך וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש [ישעיהו פרק מד. וברד"ק לשם פס' טז: "חציו – ר"ל מקצתו"] וכן אומר עד צואר יחצה והצואר אינו חצי הגוף בשוה וממנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף:

◀ שופטים פרק ט

(מג) ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וירא והנה העם יצא מן העיר ויקם עליהם ויכם:

◀ במדבר פרק יב פס' יב

אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו:

◀ תלמוד בבלי מסכת שבת דף ח עמוד א

כפאה על פיה, שבעה ומשהו – ח"יב, שבעה ומחצה – פטור.

רש"י: אבל גבזה שבעה ומחצה – והוא הדין לשני משהוין – פטור

◀ רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ח הלכה ג

השתחוה לחצי דלעת וחצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד

◀ רמב"ם הלכות שבת פרק יח הלכה כג

המוציא חצי שיעור פטור, וכן כל העושה מלאכה מן המלאכות חצי שיעור פטור

◀ רמב"ם הלכות שבת פרק כז הלכה ח

מי שכלתה מדתו בחצי העיר אף על פי שאינו מהלך אלא עד סוף מדתו מותר לטלטל בכל העיר על ידי זריקה

◀ רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג

אכל או שתה פחות משיעור זה אינו חייב כרת אע"פ שהוא אסור מן התורה בחצי שיעור אין חייבין כרת אלא על כשיעור, והאוכל או השותה חצי שיעור מכין אותו מכת מרדות.

◀ רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ב הלכה ה

קצר חציה וקצרו הליסטים חציה שנשאר הרי זו פטורה, שהחייב בחצי שקצרו הליסטים אבל אם קצרו הליסטים חציה וחזר הוא וקצר השאר נותן פאה כשיעור מה שקצר, קצר חציה ומכר חציה הלוקח נותן פאה (לכל), קצר חציה והקדיש חציה הפודה מיד הגזבר נותן פאה לכל, קצר חציה והקדישו מניח מן הנשאר פאה הראויה לכל.

◀ רמב"ם הלכות תרומות פרק ה הלכה ב

תורמין בצל שלם, אע"פ שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אע"פ שהוא גדול

◀ רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק יא הלכה יח

מצא מעט ורצה לגאול חצי השדה שמכר אין שומעין לו שנאמר כדי גאולתו, או גואל את כולה או אינו גואל

◀ רמב"ם הלכות שכירות פרק ה הלכה ב

שכרה למשא הואיל ואמר לו חמור זה ומת בחצי הדרך אינו חייב להעמיד לו אחר אלא נותן לו שכרו של חצי הדרך ומניח לו נבלתו.

◀ רמב"ם הלכות שכירות פרק ט הלכה ז

השוכר את הפועל לעשות מלאכה כל היום ושלמה המלאכה בחצי היום אם יש לו מלאכה אחרת כמותה או קלה ממנה עושה שאר היום

◀ רמב"ם הלכות שכירות פרק יא הלכה ג

נתן טליתו לאומן וגמרה והודיעו אפילו איחרו עשרה ימים כל זמן שהכלי ביד האומן אינו עובר, נתנה בחצי היום כיון ששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין

2. בהגהות וציונים שברמב"ם פרנקל מביא את פירוש הרמב"ם למשנתנו, כמקור נוסף לרב המגיד: 'חצי בישול'. אלא שעיון שם מוכיח בבירור שהכוונה במושג זה היא לכל התחום שבין 'לא נתבשל כלל' כלומר חי לגמרי, לבין 'יגמר בישולו עד שאינו צריך לאש והאש הוא מפסיד אותו' כלומר מבושל לגמרי. שתי נקודות קיצון אלו מובאות בתור ההפך ל'נתבשל חצי בישול'!!²

3. השו"ע בסימן רנד ס"ד פסק: "פירות שנאכלין חיון מותר ליתנם וכו'" – "דהכא כיון שנאכלין חיון הרי הוא כתבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסא" (מש"ב). א"כ מאב"ד זו פונקציה של הראויות לאכילה, ולא הגדרה ספציפית של חלקיות הבישול.

² הרמב"ם הבין כדברי הב"ח רנג ד"ה 'ומ"ש אם הוסקה בגפת'.